

SİNEMA VE İDEOLOJİ: DOĞULU KATİLE BATILI PERSPEKTİFTEN BAKMAK

Doç. Mustafa C. Sadakaoğlu

Haliç Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi
msadakoglu@gmail.com
0000-0002-4359-4828

Özet

İnsanlık tarihinde işgal ettiği yer kadar eski olmasa da şiddet olgusunun sinema dâhilinde kapladığı yer oldukça eskilere dayanmaktadır. Buna göre, bir yandan şiddet hikâyeleri sinemayı beslerken; diğer yandan anaakım hemen her sinema filminde şiddetin öznesi yürürlükteki kanunlar, dini kurallar ya da ahlaki normlar tarafından mahkûm edilmektedir. Bu minvalde Robert Cullen tarafından kaleme alınan The Killer Department (1993) adlı romanda Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) 'nin son yıllarına denk gelen kronolojide canice cinayetler işleyen bir seri katilin hikâye edilmesi oldukça ilgi çekmiştir. Bu nedenle çalışmanın araştırma evreninde Cullen'in hikâyesinden esinlenen Yurttaş X (1995), Evilenko (2004) ve Child 44 (2015) adlı sinema filmleri bulunmaktadır. Bahse konu filmlerin bir diğer ortak özelliği tümünün batılı yapım şirketleri tarafından sinemaya uyarlanmış olmasıdır. Diğer yandan Andrei R. Chikatilo adındaki seri katil tarafından işlenen cinayetlerin hikâye edildiği Citizen X (1995) adlı sinema filmi, doğulu bir katile batılı perspektiften yaklaşılması ve soğuk savaş retoriği çerçevesinde kurgulanan dramatik anlatısı nedeniyle sinema ile ideoloji arasındaki ilişkiye göndermeler yapmaktadır. Filmin dramatik anlatısına hâkim bakış açısı tarafından şiddetin kaynağına ilişkin yapılan batılı tarifler nedeniyle Sovyet ideolojisinin mahkûm edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sinema, ideoloji, rasyonalite, suç ve suçlu.

CINEMA AND IDEOLOGY: LOOKING AT THE EASTERN MURDERER FROM A WESTERN PERSPECTIVE

ABSTRACT

*Although it is not as old as the place it occupies in human history, the place that the phenomenon of violence occupies in cinema dates back to ancient times. Accordingly, while violent stories feed the cinema; On the other hand, in almost every mainstream movie, the subject of violence is condemned by the applicable laws, religious rules or moral norms. In this regard, the story of a serial killer who committed brutal murders in the chronology of the last years of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in the novel *The Killer Department* (1993), written by Robert Cullen, attracted a lot of attention. For this reason, the research universe of the study includes the movies *Citizen X* (1995), *Evilenko* (2004) and *Child 44* (2015), which are inspired by Cullen's story. Another common feature of the films in question is that they were all adapted to cinema by western production companies. On the other hand *Citizen X* (1995), which tells the story of the murders committed by a serial killer named Andrei R. Chikatilo, makes references to the relationship between cinema and ideology due to its approach to an eastern killer from a western perspective and its dramatic narrative constructed within the framework of cold war rhetoric. Because the western descriptions featured in the film regarding the source of violence reveal the relationship between cinema and ideology, and the Soviet ideology is indirectly condemned due to the dominant perspective in the dramatic narrative of the film. It has been determined that the dominant perspective in the dramatic narrative of the film condemned the Soviet ideology due to western definitions regarding the source of violence.*

Key Words: Cinema, ideology, rationality, crime and criminal.

GİRİŞ

İnsanlık tarihinde işgal ettiği yer kadar eski olmasa da, şiddet olgusunun sinema dâhilinde kapladığı alan oldukça eskilere dayanmaktadır. Buna göre bir yandan şiddet hikâyeleri sinemayı beslerken; diğer yandan anaakım hemen her sinema filminde şiddetin öznesi olarak gösterilen kimse ya da kimseler yürürlükteki kanun, dini kurallar ya da ahlaki normlar nezdinde mahkûm edilmektedir. Bu minvalde Robert Cullen tarafından yayınlanan *The Killer Department* (1993) adlı kitapta Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin son yıllarına denk gelen kronolojide canice cinayetler işleyen bir seri katilin hikâye edilmesi oldukça ilgi çekmiştir. Yaklaşık on beş yıllık süreçte kurbanlarına cinsel tacizde bulunduktan sonra öldüren Andrei R. Chikatilo (1936-1994) adındaki bir seri katilin yakalanması hikâye edilmektedir. Diğer yandan batılı toplumların seri katillere ve seri katiller tarafından işlenen dehşet verici cinayet hikâyelerine on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinden itibaren tanışık olmalarına rağmen doğulu bir seri katil olarak Chikatilo'nun hikâyesi, batılı film yapım şirketleri tarafından yoğun ilgi görmüş ve aynı yıl sinemaya uyarlanmıştır. Yapım şirketleri nezdinde sıradan bir suç hikâyesini ilginç kılan “cennette cinayet olmaz” mottosu ardına saklandığı ve cinayet olgusunu yozlaşmış kapitalizme özgü bir hastalık olarak gördüğü için varlığını dahi kabul etmeyen Sovyet ideolojisinin mahkûm edilmesi bulunmaktadır. Zira soğuk savaş döneminin iki kutbundan birinin henüz tarih sahnesinden çekildiği bir dönemde yıllarca cennet metaforu üzerinden yürütülen ideoloji çatışmasının son rövanşını almaya yönelik hikâyesi nedeniyle kitabın yayınlanmasının hemen ardından sinemaya uyarlanması dolaylı olarak bu amaca hizmet etmektedir.

Bu çerçevede çalışmanın araştırma evreninde SSCB döneminde Andrei R. Chikatilo adındaki seri katil tarafından işlenen vahşi cinayetlere ilişkin gerçek hikâyelerden esinlenen Chris Gerolmo'nun *Citizen X* (1995), David Grieco'nun *Evilenko* (2004) ile Daniel Espinosa'nın *Child 44* (2015) adlı tümü batılı yapım şirketleri tarafından sinemaya uyarlanan filmler bulunmaktadır. Ancak Chikatilo'nun işlediği cinayetlerin hikâye edildiği *Citizen X* (1995) adlı sinema filmi; doğulu bir seri katilin hikâyesine batılı perspektiften yaklaşılması ve soğuk savaş retoriği çerçevesinde kurgulanan dramatik anlatısı dolayısıyla sinema ile ideoloji arasındaki ilişkiye göndermeler içermesi nedeniyle araştırma örneklemleri olarak belirlenmiştir. Örneklem filmin incelenmesi neticesinde bildik bir suç hikâyesi üzerinden önce dönemin hantal ve çok başlı güvenlik bürokrasisi, ardından rasyonaliteden uzaklaştığı savıyla dolaylı olarak SSCB mahkûm edildiği görülmektedir. Dolayısıyla işlediği vahşi cinayetlerle hatırlanan bir seri katilin hikâyesine odaklanan sinema filmlerinin dramatik anlatısında “doğulu bir seri katile batılı perspektiften bakılması ve şiddetin kaynağına ilişkin batılı tarifler yapılması” nedeniyle sinema ile ideoloji arasındaki gerilimi büyüttüğü tespit edilmiştir.

1. TEORİK ÇERÇEVE

Anaakım ya da popüler sinema filmleri, toplumu bir arada tutan siyasi, iktisadi, kültürel ya da dini ve milli değerlere yapılan göndermeler aracılığıyla toplumsal kültürü inşa etmektedir. Dolayısıyla bir sınıfın dünya görüşünü aktarması nedeniyle anaakım sinema filmleri çoğu zaman yanlış ya da doğru bilinç üretebilir ancak ideolojiden yoksun bir sinema filmi düşünmek oldukça güçtür (Gianetti, 1995:431). Diğer yandan ideolojinin yekpare ve tutarlı bir bütün olmadığı daha da önemlisi kendi içinde bir dizi çelişki taşıyor olduğu gözardı edilmemelidir. Zira toplumsal yapı dâhilinde yekpare bir hâkim ideolojinin varlığından söz etmek çoğu zaman pek de mümkün olmamaktadır. Buna göre, hâkim ideoloji, hemen her sınıf ve gruptan bireyi egemen sınıfların çıkarlarına hizmet eden siyasal düzeni yeniden üretmeye yönelik simgesel sistem (Erdoğan, Alemdar, 1994:197) içermesi yanı sıra bir ideolojinin hâkim ya da muhalif oluşu bakımından dönemsel farklılıklar olabilir. Sözelimi burjuvazinin 1789 Fransız İhtilalinden önceki söylemleri ile ihtilal sonrası söylem, uygulama ve konumlanması arasında büyük farklılıklar vardır. Dolayısıyla Fransa örneğinden devam etmek gerekirse burjuva ideolojisi iktidara hâkim olana kadar ilerici söylem ve özelliklere sahipken, ihtilali takip eden yıllarda görüldüğü üzere son derece gerici söylem ve eylem içinde olabilir.

İdeolojinin farklı biçimlerde yorumlanması çoğu zaman farklı zaman ve dönemlere tekabül eden toplumsal gerçekliklerden referans almasından kaynaklanmaktadır (Sunar, 1986:14). Bu minvalde hemen her kültürel temsilde olduğu gibi sinemanın da içinden çıktığı toplumsal gerçekliklerden ya da sahiplik ilişkilerinden bağımsız düşünülmesi güçtür. Sinema ve toplum arasındaki ilişki analiz edilirken, sinema filmlerinin üretildiği zaman ve mekâna dair yansıtma işlevi gördüğüne dair güçlü argümanlarla desteklenmiş bir dizi görüş öne sürülmüştür. Ancak filmlerin “seçilmiş özneyi” (Ryan, Kellner, 2016:1) temsil ettiğine ilişkin yaklaşımların güçlendiği günümüzde yansıtmacı yaklaşımın “kültürel temsillerin toplumsal gerçekliği olduğu gibi gösterdiğine” ilişkin bakış açısı gerçekliğini kaybetmektedir. Diğer yandan kültürel temsiller dolayısıyla sinemanın gerçeği göstermek yerine “inşa” ettiğine ilişkin bakış açısı daha akla yatkın görünmektedir (Burton, 1995:144). Zira sinema birbirine bağlı pek çok özneyi gösterecek derecede geniş hacme sahip olmaması dolayısıyla öznel arasından seçmek suretiyle kendi gerçekliğini inşa etmektedir. Sinema filmlerinin zaman ya da mekân tarafından sıkıştırılıyor olması nedeniyle toplumsal ya da kültürel bağlamlarının yanı sıra tarihsellikleri ya da ideolojik bağlantılarını da analiz etmek mümkündür (Abisel, 1995:39).

Sinema ile ideoloji arasındaki ilişki, hâkim ideolojinin filmlerde temsil edilmek üzere inşa edilmesi aracılığıyla yeni-

den üretilmesi şeklinde tezahür etmektedir. Diğer yandan ideolojinin “sınıf çıkarlarına hizmet eden bir gizemleştirme üzerine kurulu olduğu” (Barret, 1996:173) gerçeği, sinemada gerçekliğin inşa edilmesine ilişkin iki seçenek ortaya koymaktadır. Buna göre, sinema kendi gerçekliğini ya da gerçeğin izlenimini üretmek suretiyle izleyiciyi iki türlü yanıltmaktadır: izleyicinin beyaz perdede gördüklerini verili kabulü ya da reddetmesiyle. Zira izleyicinin beyaz perdede gördüklerini verili kabul etmesi kadar reddetmesi de ideolojinin işleyiş mantığına uygunluk oluşturan “kendi varlığını kabul etmeyen” doğasından kaynaklanmaktadır.

Louis Althusser, klasik Marksizm’e özgü iktisadi kavrayışı dâhilinde üstyapı değerlendirilmesine karşı ideolojiyi toplumsal yapıyı oluşturan iktisadi, politik ve ideolojik üç ana düzeyden biri olarak ele alır. Böylece (Althusser, 2019:9): iktisadi düzeyde ekonomi pratiği tanımlayan toplumsal ilişkiler dönüştürülebilmektedir. İdeoloji, bireyin gerçek varoluş koşullarıyla arasındaki hayali ilişkinin bir tasarımıdır. Althusser’e göre ideolojinin esas işlevi, bireyi özne haline getirmesidir. Özne kategorisi, Jacques Lacan’ın ayna evresindeki insanı özne, kendisinin gerçek bölünmüşlük veya dağılmışlık durumunu aşarak, egemen ideolojik söylemin aynasından yansımaktadır (Eagleton, 2018:208).

İdeolojinin bir çarpıtma ya da birey ile gerçek arasına giren bir perde olması, meta üretiminin doğal bir sonucu olduğu yargısı yerine insani öznenin üretimi için vazgeçilmez bir araç olduğu yargısını güçlendirmektedir. Bu minvalde sinema ile ideoloji arasındaki ilişki dramatik anlatı, biçim, dil, biçim, kurgu, mekân ve oyunculuk gibi unsurlar aracılığıyla inşa edilmektedir. Dolayısıyla filmsel gerçeklik, kadrage neyin alınıp, neyin alınmayacağı kararında somutlaşan dramatik anlatı ve biçim aracılığıyla inşa edilen ideoloji sayesinde işlev kazanmaktadır. Kameranın kaydettiği egemen ideolojinin belirsiz ve formüle edilmemiş dünyasında gösterilen nesne, stil, biçim, an, mekân ve dramatik anlatı filmin ideolojik söylemini inşa etmektedir. Böylece filmin ideolojisi farklı olabileceği gibi hâkim ideolojinin sınırları dâhilinde kalabilmektedir (Adanır, 2017:49). Zira en az izleyici kadar yönetmenin de hâkim ideolojinin sınırları dâhilinde yaşamakta olduğu akıldaki tutulduğunda ideolojinin en çok hissedildiği anlar bazen dramatik anlatıda bazense anlamlı ya da son derece anlamsız boşluk ya da suskunluk aracılığıyla aktarılmaktadır (Eagleton, 1981:50-51).

2. ARAŞTIRMA

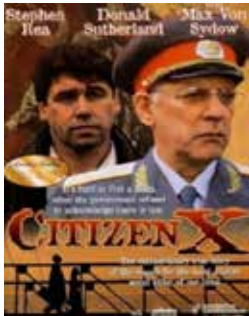
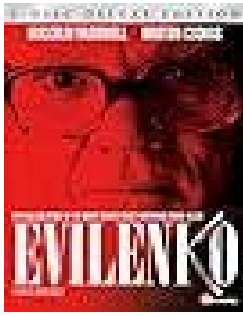
Çalışmanın merak odağında SSCB döneminde işlenen vahşi cinayetlere ilişkin gerçek bir hikâyeden esinlenen Chris Gerolmo’nun *Citizen X* (1995), David Grieco’nun *Evilenko* (2004) ile Daniel Espinosa’nın *Child 44* (2015) adlarındaki filmlerin batılı yapım şirketleri tarafından sinemaya uyarlanması bağlamında ortaya çıkan sinema ve ideoloji arasındaki ilişki bulunmaktadır. Robert Cullen tarafından kaleme alınan *The Killer Department* (1993) adlı kitaptan sinemaya uyarlanan ve Chris Gerolmo tarafından yönetilen *Citizen X* (1995) adlı Amerika Bileşik Devletleri (ABD) yapımı sinema filmi, SSCB döneminde kadın ve çocukları vahşice öldüren seri katil Andrei Chikatilo’nun gerçek hikâyesine dayanmaktadır. Buna göre film, bürokratik engeller nedeniyle bir türlü yakalanamayan katilin yaklaşık elli iki civarındaki kurbanı üzerinden dönemin hantal devlet yapısını mahkûm etmektedir. Zira 1978 ila 1990’lı yıllar arasında onlarca kadın ve çocuğun öldürülmesinden sorumlu olan bir seri katilin, 1992 yılında ancak SSCB’nin çözülmesi ardından yakalanabilmesine güçlü bir şekilde vurgu yapılmaktadır. Diğer yandan Andrei R. Chikatilo adındaki seri katilin işlediği cinayetlerin hikâye edildiği *Citizen X* (1995) adlı sinema filmi, doğulu bir katile batılı perspektiften yaklaşılması ve soğuk savaş retoriği çerçevesinde kurgulanan dramatik anlatısı nedeniyle sinema ile ideoloji arasındaki ilişkiye dair okumaya açık bir dizi gönderme içermektedir. Bu nedenle anılan sinema filmi araştırma örneklemini olarak belirlenmiş ve filmin dramatik anlatısına hâkim bakış açısı üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır.

2. 1. Araştırma Evreni ve Örneklem

Çalışmanın araştırma evreninde SSCB döneminde işlenen vahşi cinayetlere ilişkin gerçek hikâyelerden esinlenen Chris Gerolmo’nun *Citizen X* (1995), David Grieco’nun *Evilenko* (2004) ile Daniel Espinosa’nın *Child 44* (2015) adlarındaki filmlerin Batılı yapım şirketleri tarafından sinemaya uyarlanması bağlamında ortaya çıkan sinema ve ideoloji arasındaki ilişki bulunmaktadır. Özellikle Andrei R. Chikatilo adındaki seri katil tarafından işlenen vahşi cinayetlerin hikâye edildiği *Citizen X* (1995) adlı sinema filmi, doğulu bir seri katile batılı perspektiften yaklaşılması ve soğuk savaş retoriği çerçevesinde kurgulanan dramatik anlatısı nedeniyle sinema ile ideoloji arasındaki ilişkiye göndermeler içermektedir. Bu minvalde anılan sinema filmi araştırma örneklemini olarak belirlenmiş ve filmin dramatik anlatısına hâkim bakış açısı üzerinden incelenmesi amaçlanmıştır.

Diğer yandan çalışmanın araştırma evrenine dâhil edilen filmlerden David Grieco tarafından yönetilen *Evilenko* (2004) adlı İtalya yapımı sinema filmi kesin olmamakla birlikte 1978 yılından 1990 yılında yakalanmasına kadar çoğunlukla Rostov’da faaliyette bulunan ve hikâyesi, gerçek hayatta Sovyet seri katili Andrei Cikatilo’ya dayandırılan kurgusal bir sinema filmidir. Filmde hikâye edilen Chikatilo’ya ilişkin şüpheli birkaç ayrıntı göze çarpmaktadır. Zira farklı hesaplara göre 52 ila 55 kurbanıyla modern tarihin en gaddar seri katilinden biraz daha rahatsız edici katilin açgözlü bir kurt gibi kurbanlarını henüz canlıyken parçalaması ve yamyamlığa varan sapkın öldürme yönteminin çocukları yiyen komünist başlıklı gazete haberleri üzerinden filme uyarlanmış olmasıdır. Çalışmanın araştırma evreninde bu-

lunan son sinema filmi Tom Rob Smith'in 2008 yılında kaleme aldığı çok satan romanından sinemaya uyarlanmıştır. Daniel Espinosa'nın *Child 44* (2015) adındaki ABD yapımı sinema filmi aslında Andrei Chikatilo'nun hikâyesinden esinlenilerek sinemaya uyarlanmıştır. Ancak filmde hikâye edilen olaylar gerçek zaman ve bağlamı yerine SSCB'nin bir tür siyasi paranoya ortamı içinde gösterildiği Joseph Stalin yönetimindeki 1950'li yılların başına taşınmış ve film boyunca ülke genelinde doruğa ulaştığı güçlü bir şekilde vurgulanan yolsuzluk ve yoksulluk üzerinden kurgulanmıştır. Bu minvalde filmin açılış sahnesinde dönemin SSCB lideri Joseph Stalin'in ağzından aktarılan *cennette cinayet yoktur* şeklindeki özdeyişinin hatırlatılması, (seri) cinayetlerin hırs ve açgözlülüğten kaynaklanan batı kültürüne özgü kapitalist bir hastalık olduğuna ilişkin yaygın kanıyla desteklenmiştir. Bu sayede film boyunca tekrarlanan masum çocukların vahşice öldürülmesi ile SSCB ideolojisi son derece kolay bir şekilde birbirleriyle ilişkilendirilebilmektedir.

Filmin Adı	Citizen X (1995)	Evilenko (2003)	Child 44 (2015)
Yönetmen	Chris Gerolmo	David Grieco	Daniel Espinosa
Senaryo	Chris Gerolmo	David Grieco	Richard Price
Yapım	HBO Pictures	Pacific Pictures	Worldview Entertainment
	Citadel Entertainment	MiBAC	Scott Free Productions
Müzik	Randy Edelman	Angelo Badalamenti	Jon Ekstrand
Oyuncular	Stephan Rea, Donald Sutherland, Max von Sydow.	Malcolm McDowell, Marton Csokas, Max von Sydow.	Tom Hardy, Gary Oldman, Noomi Rapace.
Tür	Suç-Gerilim	Suç-Gerilim	Suç-Gerilim
Süre	1 Saat 55 Dakika	1 Saat 51 Dakika	2 Saat 17 Dakika
Ülke	ABD	İtalya	ABD, Britanya
Özellikler	İngilizce, Renkli	İngilizce, Renkli	İngilizce, Renkli
Afiş			

Tablo 1. Künye

2. 2. Araştırma Yöntemi

Çalışmanın araştırma bölümünde Chris Gerolmo'nun Citizen X (1995) adlı sinema filmi dramatik anlatı başta olmak üzere biçim, biçim, dil, kurgu, mekân ve oyunculuk bakımından nitel araştırma yöntemiyle irdelenmektedir. Nitel araştırma yöntemi "olguların toplumsal bağlamda anlaşılmasına olanak tanıyan" (Neuman, 2016: 109) söz, yazı, resim ya da video formatında hazırlanmış metinler içine gömülü anlamları keşfetmek maksadıyla kullanılan bir tür inceleme olup, dramatik anlatıda somutlaşan söyleme dayalı tercihlerin (Arkonaç ve Paker, 2012:106) hangi ideolojik saiklerle inşa edildiğini göstermektedir.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

Çalışmanın bu bölümünde Robert Cullen tarafından kaleme alınan *The Killer Department*-1993 adlı romandan Chris Gerolmo tarafından sinemaya uyarlanan ve Asylum Films ile Citadel Entertainment tarafından HBO Pictures ortaklığıyla Macaristan-Budapeşte'de çekilen örneklem filmin dramatik anlatısı özetlenmekte, ardından nitel araştırma yöntemiyle elde edilen bulgular açıklanmaktadır.

3. 1. Dramatik Anlatı

Chris Gerolmo tarafından yönetilen ABD yapımı *Citizen X* (1995) adlı sinema filmi, SSCB döneminde kadın ve çocukları vahşice öldüren seri katil Andrei Chikatilo'nun gerçek hikâyesine dayanıyor. Film, bürokratik engeller nedeniyle bir türlü yakalanamayan bir seri katilin yaklaşık elli iki (52) civarındaki kurbanı üzerinden dönemin hantal devlet yapısını mahkûm ediyor. Filmde kesin olmamakla birlikte 1978 ila 1990'lı yıllar arasında onlarca kadın ve çocuğun öldürülmesinden sorumlu olan Chikatilo'nun SSCB'nin çözülmesi ardından 1992 yılında yakalanabildiğine vurgu yapılıyor. Buna göre, 1980'li yılların başında SSCB, sürekli yükselip alçalan nükleer savaş gerginliğinin dışında oldukça can sıkıcı bir krizle yüzleşmek zorunda kalıyor: yakalanması son derece zor bir seri katil. Rostov kentinin kırsal bölgesinde farklı zamanlarda gömüldükleri anlaşılan cesetlerin ortaya çıkmasıyla seri katil şüphesi artıyor. Diğer yandan son derece makul şüphelere rağmen yerel hükümetin soruşturmaya destek vermemesi üzerine yaklaşık sekiz yıl boyunca katil cinayet işlemeye devam ediyor. Böylece *Rostov Canavarı* olarak da bilinen Chikatilo tarafından vahşice işlenen cinayetlerin baş şüphelisinin yakalanması tam bir yılan hikâyesine dönüşüyor.

3. 2. Bulgular

Rus seri katil Andrei Chikatilo (Jeffrey DeMunn)'nun gerçek hikâyesine dayanan Chris Gerolmo'nun *Citizen X* (1995) adlı filmi, Rostov kırsalında bulunan bir kolektif çiftliğin yakınlarındaki bir tarlada tesadüfen bir cesedin bulunmasıyla (02:30) başlıyor ancak aynı gece yedi farklı cesedin daha bulunmasıyla (05:30) gerilim büyüyor. Filmin açılış sahnesi, kırsal bölgedeki bir çiftlikte hasat esnasında tarlada tesadüfen bir ceset bulunmasıyla başlıyor. Sahne, arama çalışmalarına katılan polis görevlilerinin isteksizliğine rağmen şüpheli adli tıp uzmanı olan Viktor Vasilievitj Burakov (Stephan Rea)'un ısrarlı tutumu nedeniyle çiftliğin yakınlarında bulunan ormanlık alana doğru genişletilen arama çalışmaları neticesinde farklı çürüme aşamalarındaki yedi cesedin daha bulunmasıyla devam ediyor.

- (-) Kafatasının arkasında şiddetli darbe izleri,
- (-) Yüzde çok sayıda bıçak darbesi,
- (-) İkinci cesedin yüzünden ve gözlerinde en az on yedi bıçak darbesi,
- (-) Gözleri yuvalarından çıkarılmış,
- (-) Göğüs bölgesinde yirmi altı bıçak darbesi ve göğüs kafesi parçalanmış,
- (-) Otuz iki bıçak yarasına ek olarak göğüslerde tahribat,
- (-) Yüzdeki kırk üç bıçak yarasına ek olarak kurbanın vücudunda sperm izleri,
- (-) Ek olarak vücudun çeşitli bölgelerinde tahribat,
- (-) Tahribat, tahribat, tahribat...

Adli tıp uzmanı Burakov tarafından tüm cesetlerin benzer yerlerinden yaralanmış olmasının tespit edilmesi üzerine katilin aynı kişi olabileceği şüphesi oluşuyor. Bütün gece kadavraları detaylı bir şekilde inceledikten sonra Burakov, cinayetlerin bir seri katilin işi olduğu sonucuna varıyor. Burakov'un rasyonel şüphecililiği, yerel suç araştırma komitesinin başkanı olan ve politik dengeleri gözetmekte mahir doğasıyla öne çıkan Albay Mikhail Fetisov (Donald Sutherland) tarafından çok geçmeden fark ediliyor ve cinayetleri soruşturmakla görevli dedektifiğe terfi ettiriliyor.

Resim 1. Burakov, Yetkililerle Toplantıda (06:50)

Resim 2. Burakov ve Fetisov Cinayet Mahallinde (19:25)

Ertesi sabah yerel hükümet yetkilileriyle yapılan toplantıda (06:50); Burakov'a *seri katilin yozlaşmış batı kapitalizmine özgü bir maraz* olduğu ve bu iddiasını derhal geri almasının istenmesi üzerine Albay Fetisov devreye giriyor ve dengeleri gözetken son derece diplomatik bir konuşmayla Burakov'un daha fazla zor durumda kalmasını engelliyor. Toplantıda özellikle Komünist Parti'nin yerel ideoloji sekreteri Bondarchuk (Josh Ackland), Burakov'un seri katil tezlerine yönelik katı tutumu öne çıkıyor. Dedektif Burakov'un film boyunca çok az görülen karısı (Imelda Staunton) dışında aldığı tek destek, siyasi ve bürokratik manevralardaki ustalığını film boyunca defalarca gösteren Albay Fetisov oluyor. Bu nedenle dedektif Burakov'dan sonra filmin en dikkat çekici karakteri olan Fetisov'un yerel hükümet

yetkilileri ile partili ileri gelenleri kızdırmadan sonuca ulaşmak istediği anlaşılıyor. Bir sonraki sahnede dedektif Burakov evinde eşiyle (Imelda Staunton) birlikte haberleri izlerken gösterilir, iki küçük çocuğu uyumaktadır. Haberlerde, Amerikan şehirlerinde artan şiddet ve güvensizliğin ulaştığı korkunç boyutlardan söz edilmektedir. Burakov uzanır ve bir önceki akşam incelediği kurbanların korkunç korkunç kaderlerinin ağırlığıyla televizyonu usulca kapatır (12:05). Devam eden sahnede (12:25) kamera, bir tren istasyonunda bekleyen kalabalık arasından seçilmesi güç derecedeki sıradanlığıyla seri katil zanlısı Andrei Chikatilo (Jeffrey DeMunn)’a odaklanır. Mavi beyaz çizgileriyle uzunca bir tren, istasyonda bekleyen yorgun kalabalığın önünden geçip, gittiğinde banklardan birinde oturan katil ile kurban göze çarpar. Kalkıp, birlikte yürürler. Ormanlık bir alana geldiklerinde katilin işlediği bir cinayete ilk defa tanık oluruz (13:25). Katilin işi bittiğinde kamera yüzüne odaklanır ve hiç de korkunç görünmeyen tedirginliğiyle sıradan bir adamın yüzü göze çarpar. Üstelik sıradanlığı bir sonraki sahnede de devam eder, katil evine gelmiştir (14:40), karısıyla iki küçük çocuğunun önünden geçerken kadının öfke dolu sesi duyulur: “Tanrı Aşkına Her Yeri Pisliğe Buladın!”

Resim 3. Dedektif Burakov (11:40)

Resim 4. Katil ve Kurban (12:55)

Resim 5. Katilin Huzursuz Yüzü (13:50)

Sovyetler Birliği’nde 1960’lı yılların ikinci yarısından sonraya tekabül eden nükleer silahlanma yarışı ile son derece pahalı uzay programları nedeniyle başarısızlığa uğrayan Sovyet ekonomisinin sosyal ve politik iklim üzerindeki şiddetli etkileri nedeniyle ortaya çıkan fiili durum durgunluk dönemi olarak anılmaktadır (Rutland,1993:9). Bu dönem, Leonid Brejnev yönetimiyle başlayan ancak Yuri Andropov, Konstantin Çerneko ve Mihail Gorbaçov dönemleriyle devam eden bir tür iktisadi daralma süreciyle hatırlanmaktadır. Nihayet 1991 yılının Aralık ayına gelindiğinde hastanın (SSCB) uzun ancak yavaş ölümüyle birlikte, beklenen ölümün öngörülebilmesi dolayısıyla özellikle batı dünyasında büyük bir şok yaşanmıştır. Bu nedenle iktisadi, siyasi ve kültürel açıdan SSCB’nin çöküşünden önceki on yılının incelenmesine yönelik ilgi büyümüştür. Dolayısıyla film, rejimin son yıllarında işlenen korkunç cinayetlerin müsebbibi Andrei Chikatilo’nun hikâyesi etrafında genişleyen ancak daha çok 1980’li yılların Sovyet toplumunda yaygın olduğu varsayılan çoğunluğun sefaletine ilişkin son derece tatmin edici bir temsili haline gelmiştir. Bu minvalde filmin hemen her sahnesinde döneme ilişkin sefalet vurgulanmaktadır. Özellikle Burakov’un kurban ailelerini ziyaretinde sıvası dökülmüş evler, evleri çevreleyen bakımsız sokaklar ve kurban ailelerinin yoksulluğunun altı çizilmektedir (15:00-17:10). Dedektif Burakov, ailelerle görüşmesi esnasında kurbanların trenlere (electricchka) olan merakını öğrenmesi üzerine bölgedeki istasyonlarda çok sayıda gencin tek başına beklemekte olduğunu görür ve katilin kurbanlarını tren istasyonlarında bulduğunu anlar. Heyecan içinde Albay Fetisov’un yanına gittiğindeyse bölgede yaşayan olağan şüpheli bir çingenenin cinayetleri çoktan itiraf ettiğini öğrenir (18:45). Zanlının cinayeti itiraf ettiği esnada Chikatilo’nun çalıştığı fabrikada aşağılanmasına tanık oluruz. Öylesine aşağılanır ki, yeniden harekete geçer. Yine bir tren istasyonunda yoksul ve çaresizlikleri yüzlerinden okunan insanların arasından kamera katile odaklanır. Bu kez genç bir erkek çocuğa “aç olup, olmadığını” sormaktadır. Sonraki sekansta çocuğun kuru otlar üzerine düşen cansız bedenini görürüz. Hemen ardından paralel kurguyla “çingenenin masum olduğuna şimdi inandınız mı?” diye soran Burakov’un gergin yüzü görülür (21:30).

Dedektif Burakov’un “Sovyet sisteminde işlerin nasıl yürüdüğünü” bilmediği ikinci sahnede yine yerel yetkililerle yapılan bir toplantı, yine Komünist Partinin yerel ideoloji sekreteri Bondarchuk vardır. Buna göre, dedektif Burakov tespit edilmiş on altı kurbanın katilini yakalamak için daha fazla adam, FBI verilerine ulaşmak için kompüter ve dışarıda bir seri katilin dolaştığının halka duyurulmasını talep eder. Burakov’a Albay Fetisov yanıt verir: daha fazla adam ve kompüter talep etmek, Moskova’daki üstlerimize aciz olduğumuzu itiraf etmemiz; FBI’dan yardım istemek, batıya adli tıp tekniklerinde ve bilgi işleyişinde geride olduğumuzu ve cinayetleri halka duyurmak ise ülkemizde bu tür suçların işlendiğini itiraf etmek anlamına gelir (25:10). Takip eden sahnede Bondarchuk’un takdimiyle Moskova’dan gelen özel dedektif Gorbunov (John Wood)’un davayı devralmasına ve artık profesyonelce bir soruşturma yürütüleceğine dair açıklamasına tanık oluruz (32:10). Ancak çok geçmeden özel dedektif Gorbunov’un profesyonellik anlayışının “cinsel sapkınlığı olduğu bilinenler” şeklinde tarif ettiği olağan şüpheli eşcinselleri tutuklamaktan ibaret olduğu anlaşılır. Diğer yandan Chikatilo’nun tüyler ürpertici cinayetleri artarken, dehşetin ve vahşetin dozu ustaca artırılıyor ve katiline tuzağa düşürdüğü kurbanlarını bıçakladığı, uzuvlarını kestiği hatta cesetler üzerinde mastürbasyon yaptığı

rahatsız edici sahnelerle şiddetin dozu giderek artarken, Burakov tarafından tesadüfen bir tren istasyonunda üstelik çantasındaki ip ve bıçakla yakalanıyor (44:40). Ancak Chikatilo hem kan testinin olumsuz sonuçlanması hem de parti üyesi olması nedeniyle Bondarchuk'un baskısıyla kısa zamanda serbest kalıyor. Bondarchuk'un Burakov üzerinde giderek artan baskısı Sovyet sisteminde işlerin nasıl yürüdüğünü gayet iyi bilen Albay Fetisov tarafından sonlandırılması filmin belki de en dikkat çekici kısmını oluşturuyor. Böylece eşcinsel karşıtlığıyla bilinen partinin yerel ideoloji sekreteri Bondarchuk'un genç bir erkekle olan ilişkisinin kanıtlarını ele geçiren Fetisov, Sovyet bürokrasisinde nasıl hareket edilmesi gerektiğini bir kez daha kanıtlıyor (56:30).

Resim 6. Fetisov, Burakov ve Buchanovsky (01:02:00)

Nihayet 1987 yılının bahar aylarında Rostov Tıp Enstitüsü Psikiyatri Bölümü hekimlerinden yardım istenmesine izin verilmesi üzerine Burakov ile Fetisov'dan sonra filmin en ilgi çekici karakteri olan psikiyatrist Alexandr Buchanovsky (Max Von Sydow), katilin profilini çıkarmak üzere yardım etmeyi kabul ediyor (01:02:00). Buchanovsky'nin çıkardığı katil profili, hem Chikatilo'nun bulunmasına hem de suçlarını itiraf etmesine yardımcı oluyor. Chikatilo'nun yakalanmasının ardından baskıya dayalı geleneksel sorgulamalar başarısızlıkla sonuçlanınca, sorguya katılan psikiyatrist Buchanovsky'nin son derece etkileyici tutumu ardından katil çözülüyor ve işlediği tüm cinayetleri tek tek itiraf ediyor. Sorgu esnasında Chikatilo'nun çarpıcı derecede gerçekçi suçlu profilini yüzüne okuyan Buchanovsky, katilin varoluşuna ilişkin son derece doğru ancak bir o kadar da sert tarifler yapıyor (01:30:00).

“Yurttaş X, muhtemelen bütün çocukluğu boyunca dışlanıp, acı çekmiş. Fantezilerle dolu iç dünyası çevresindekilere tamamen kapalı, en yakınındakilere bile. Böyle bir kimsenin ergenliği genellikle acı içinde geçmiştir çünkü sık sık akranlarının alaylarına maruz kalmıştır. Bir dönem gizli düşlerinin konusu, yaşlıları arasında başarıya ulaşmaktır. Etrafındakiler cinselliğinin farkında değildirler. Arkadaşlarıyla birlikteken acı çekecek denli alıngandır. Flört ve kur yapma konusunda beceriksizdir. Ancak bütün bunlar bir aile babası olmadığı anlamına gelmez. Yurttaş X'in cinsel açıdan zayıf olduğunu düşünmemiz için makul sebepler var. Kimi kurbanlarının kör edilmiş olması onun iktidarının simgesi ya da kurbanlarının bakışlarına dayanmadığının göstergesi olabilir. Kurbanlar kendinde olmasa da, cinayetten sonra dahi kurbanın gözlerinin cinayet anlamını yansıttığına ilişkin anlatılan hikâyelere inandığını göstermektedir...”

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sovyetler Birliği'nde 1960'ların ortalarından sonra daralan ekonomik, sosyal ve politik atmosferin şiddetli etkileri durgunluk dönemi olarak hatırlanmaktadır. Leonid Brejnev'den sonra Yuri Andropov, Konstantin Çerneko ve Mihail Gorbaçov iktidarlarında da devam eden sistemik problemler rejime yönelik güven kaybına neden oluyordu. Nihayet Aralık 1991 ayında SSCB'nin tarih sahnesinden çekilmesi, siyasi ve kültürel açıdan batı dünyasında çöküşten önceki on yıla ilişkin büyük merakı tetikledi. Bu minvalde ülkenin son yıllarında yaygınlaşan yoksulluk, sefalet ve yolsuzluklar Andrei Chikatilo'nun korkunç hikâyesiyle temsil edilir hale geldi. Buna göre, 22 Aralık 1978 tarihinde otuzlu yaşlarının başındaki Ukrayna doğumlu Andrei Chikatilo ilk cinayetini henüz dokuz yaşındaki Yelena Zakotnova'yı bıçaklayarak öldürmesi üzerine işlemiştir. 1992 yılına gelindiğindeyse mahkeme salonundaki duruşma esnasında hakkında verilecek hükmü beklediği demir bir kafesin içinde tam elli iki cinayetten sorumlu tutuluyordu. Korkunç eylemlerini çantasında taşıdığı mutfak bıçağı ve ip ile gerçekleştirdiği bilinen Chikatilo işlediği kanıtlanan her bir cinayete karşılık ölüm cezasına çarptırıldı. Diğer yandan henüz 1982 yılında davayı devralan dedektif Victor Burakov, katilin eylemlerini seri cinayet olarak üstlerine rapor etmesine rağmen soruşturma başta politik nedenler olmak üzere adli tıp uygulamalarındaki aksaklıklar ve insan gücü eksikliği nedeniyle yıllarca uzadı.

Chris Gerolmo tarafından yönetilen ABD yapımı *Citizen X* (1995) adlı filminin batılı örneklerinde rastlanan türden gösterişli bir suç draması olduğu söylenemez. Filmde adli tıp konusunda sergilenen pek bir şey yok, zira bu alanda kaydedilen yenilikler henüz o zamanlar mevcut değil. Diğer yandan inatçı dedektif Burakov'un tedarik ettiği ilkel

aletlerle katili yakalamaya çalıştığı filmde, genel olarak nemli ve yağışlı bir ortam söz konusu. Işığın kullanımında gri tonların aracılık ettiği anlatının sunuluş biçiminde öne çıkan bunaltıcı hava film boyunca sürüyor, sadece katilin yakalanmadan önce son kurbanı sekiz yaşındaki küçük kızın kıyafetlerinde canlı renkler kullanılmış. Bu durum, büyük bir ihtimalle Sovyetler Birliği'ni kuşatan karamsar atmosferin dramatize edilme tercihindan kaynaklandığı söylenebilir. Filmde yerel hükümet yetkilileri üzerinden mahkûm edilen Sovyet bürokrasisi en az katilin yakalanması kadar aşılması zor bir engel şeklinde sunuluyor. Dedektif Burakov'un soruşturma için ihtiyaç duyduğu taleplerin yerel hükümet yetkilileri tarafından ısrarla reddedilmesinin en önemli sebebi, yetkililerin yurttaşlar için hayati tehlike oluşturan bir seri katilin serbestçe dolaşmasının açıkça kabul edilmesi halinde zayıf görünme riskinden kaynaklandığı açıkça anlaşıyor. Yine de araştırma azmini kaybetmeyen dedektif Burakov, katilin kurbanlarını yalnız seyahat eden gençlerin uğrak noktası demiryolu istasyonlarında bulduğu sonucuna varıyor. Buna göre, kendisi de birkaç çocuk sahibi evli bir baba olan katilin evinde son derece kılıbık, işinde sürekli aşığılanan ve hayal kırıklığı anlarında Rostov'un dış kesimlerini boydan boya geçen çoğu kırsal bölgelerdeki demiryolu istasyonlarına indiği ve buralarda oyalanan yalnız çocukları ve dışlanmışları birer ikişer tuzağa düşürdüğü paralel kurguyla veriliyor. Chikatio'nun cinayetleri artarken, vahşetin dozu da ustaca artırılıyor ve katilin tuzağa düşürdüğü kurbanlarını bıçakladığı, uzuvlarını kestiği hatta cesetler üzerinde mastürbasyon yaptığı rahatsız edici sahnelerin ardında yerel hükümet yetkililerinin kayıtsızlığı ve ısrarla Burakov'un çıkarımlarına karşı gelmeleri birbirine bağlanıyor. Dahası yetkililerin akıldışı bir kararla katil zanlısı olduğunu düşündükleri bölgede yaşayan tüm eşcinsellerin yakalanması için talimat vermeleri, son derece toptancı bakış açılarından kaynaklanan kolaycılıklarını gösteriyor. Yerel hükümet yetkililerini bir türlü ikna edemeyen Burakov'un attığı her adımda yöntemlerinin hatta mesleki yeterliliğinin sorgulanması, film boyunca devam edecek kolluk kuvvetlerinin sürekli cinayet işleyen seri katili on yıl boyunca yakalayamamasının nedeni olarak gösterilen merkezileşmiş Sovyet bürokrasisi mahkûm ediliyor. Üstelik bu durumun tek sorumlusu olarak sadece yerel polis gösterilmekle kalmıyor aynı zamanda seri katil ile ahlaki yozlaşma içindeki batıyı ilişkilendirmekte ısrarlı yerel hükümet yetkililerinin ezberci bakış açılarının altı çiziliyor. Nihayet bu sayede filmin en ilgi çekici kısmını oluşturan hantal Sovyet bürokrasisi ve irrasyonel bakış açıları nedeniyle onlarca insanın ölümüne neden olan ilgisiz yöneticilerin kötülükle yüzleşme konusundaki isteksizliği ifşa ediliyor. Filmin ilerleyen kısımlarında birbirlerinin saygı ve dostluğunu kazanan iki adamdan biri olan Fetisov, bürokratik engellerin nasıl aşılabacağı konusunda Burakov'dan daha tecrübeli ve sabırlı karakteriyle öne çıkarken; Burakov daha duygusal ve kendini mağlup hissediyor. İkisi arasındaki ortaklığa psikiyatr Buchanovsky'nin de katılması ve Sovyetler Birliğinin kısıtlayıcı etkilerinin ortadan kalkmasıyla Burakov'un cinayetleri sona erdirmeye konusundaki inatçılığı sonuç veriyor.

Netice olarak filmde *doğulu bir katile batılı perspektiften bakıldığını* kanıtlayan en önemli sahne; katilin arama çalışmalarının hemen başında bir tren istasyonunda içinde bıçak bulunan bir çantayla yakalanmasına rağmen parti üyeliği nedeniyle soruşturulmadan serbest bırakılmasıyla başlıyor. Son derece gayri ciddi çalışanlarıyla eyalet laboratuvarınca yapılan araştırma neticesinde katilin kan grubunun eşleşmediğinin bildirilmesiyle devam ediyor. Filmde doğulu bir katile batılı perspektiften bakıldığını kanıtlayan ikinci önemli sahne ise dedektif Burakov'un ABD'de seri katil profillemesi konusunda uzmanlaşmış FBI'dan yardım istenmesini talep etmesiyle başlıyor. Bu talebe son derece soğuk yaklaşan eyalet yöneticileri, cevap olarak bölgede yaşayan eşcinselleri tutukluyor. Bu durum karşısında kendini aşan bir durumla yüzleşmek zorunda kalan dedektif Burakov, dayatmalara karşı hiç de hazırlıklı olmamasına rağmen cinayetlerle ilgili kendi inadının peşine düşüyor. Katili yakalamak için inatla ipuçlarını bir araya getirmesine rağmen Burakov'un tüm taleplerinin Sovyetler Birliği'nin güçlü imajıyla çelişmesi bahanesiyle derhal reddedilmesi, film boyunca yinelenen Sovyet yetkililerin ne kadar masum insan öldürülürse, öldürülsün ilgilendikleri tek şeyin çıkarlarını korumak olduğu tezini güçlendiriyor.

KAYNAKÇA

- Adanır, O. (2017), Sinemada Anlam ve Anlatım, İstanbul: Say Yayınları.
- Abisel, N. (1995), Popüler Sinema ve Türler, İstanbul: Alan Yayınları.
- Althusser, L. (2019), İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Çeviren: A. Tümertekin, İstanbul: İthaki.
- Arkonaç, S. ve Paker, O. (2012). Söylem Analizi ile Yaklaşım, Ankara: Nobel Yayınları.
- Barret, M. (1996), Marx'tan Foucault'ya İdeoloji, Çeviren: A. Fethi, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Burton, G. (1995), Görünenden Fazlası Medya Analizlerine Giriş, Çeviren: N. Dinç, İstanbul: Alan Yayınları.
- Eagleton, T. (1981), Edebiyat Eleştirisi Üzerine, Çeviren: H. Gönenç, İstanbul: Eleştiri Yayınları.
- Eagleton, T. (2018), Eleştiri ve İdeoloji, Çeviren: S. Kılınç, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, İ. Alemdar, K. (1994), Popüler Kültür ve İletişim, Ankara: Erk Yayınları.
- Gianetti, L. D. (1995), Understanding Movies, New Jersey: Prentice Hall.
- Neuman, W. (2016). Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Çeviren: S. Özge, Ankara: Yayın Odası.
- Rutland, P. (1993). The Politics of Economic Stagnation in the Soviet Union, New York: CU Press.
- Ryan, M. Kellner, D. (2016), Politik Kamera, Çeviren: E. Özsayar, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sunar, İ. (1986). Düşün ve Toplum, Ankara: Doruk Yayınları.